

ONOMASTICA „IMPERIALĂ” CENTRAL-EUROPEANĂ ȘI TERMINOLOGIA „K UND K” ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

GEORGE ACHIM

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord Baia Mare, România

Central-European “imperial” onomastics and “K und K” terminology in Romanian literature

Abstract: Central-Europe as a multiethnic and multicultural historical space developed until the beginning of WWI its own cultural and literary imaginary. It was coherent enough for one to be able to detect some common thematic, stylistic and even onomastic and terminological influences, which go beyond the culture and language of every constituent nation of the multicultural Empire.

The act of a permanent cultural transmission, most often univocal, of the type center – periphery, favors the dynamic of some “imperial” linguistic and terminological sediments: official, administrative, military, economic-handcrafting, gastronomic or even fashionable. The several linguistic and terminological exchanges between numerous nations of a certain state are permanent. And consequently, the lexical innovations and name hybridizations in the “K und K” spirit are able to provide the Romanian literature from the ancient provinces of the old Danube Monarchy a highly particular stylistic color and sometimes a spectacular lexical and naming specificity.

Keywords: Central Europe, cultural transmission, linguistic specificity, imperial naming.

Adesea rizibilă și desuetă (ca în scrierile lui Hašek), mult mai des închistată și constrângătoare (ca în romanele lui Musil), decadentă ori agonică (precum la Kusniewicz ori Bahr), cazonă și marțială (ca în scrierile unor Schnitzler ori Krleža), ori tragic-apocaliptică (cum se întâmplă la Broch ori Mărai), tradiția imperială *K und K*, însoțită de întregul imaginar simbolic aferent, sfârșește prin a deveni dominator canonică – este inevitabil să nu evoci, în contextul dat, romanele lui Joseph Roth – și, într-un anume fel, despotică.

Legatul spiritual și pragmatic al monarhiei bicefale devine încă din perioada Imperiului, prelungindu-și efectele mult după dispariția lui, un catehism uimitor de riguros și unitar al structurării vieții de zi cu zi, pe întreg arealul mittel-european. Desigur, avem în vedere diferențele inerente pe care le dezvoltă, în chip natural, raportul centru / periferie. Tradiția central-europeană a *K und K*-ului ajunge să reverbereze în straturi sociale foarte diverse și îndepărtate, ca și în sfere spirituale eclectice și să

impună, la nivel de suprastructură, un *codex austriacus* riguros și stimabil, care ține, în fapt, de universaliile condiției social-morale mediu burgheze, responsabile și respectabile. Trebuie să remarcăm însă că acesta nu se confundă în niciun fel cu codul *gentry* al mării aristocrații. Fețele lui erau, deopotrivă, etică (cu binecunoscutul *Ehre und Pflicht*, imperativ al onoarei și datoriei), comportamentală (amoenitatea și curtoazia, aduse de stilul *hofflich*), urbanistică, ambientală, vestimentară, gastronomică – putând vorbi chiar de un sincretism al tradițiilor naționale din Europa Centrală – și, nu în ultimul rând, de o deloc neglijabilă *oekumenă* terminologică a spațiului.

Literatura scriitorilor români, ardeleni sau bănățeni, din generații diferite, păstrează, mai ales sub semnul nostalgiei și al unei irepresibile melancolii, sunetul și parfumul de *valsuri nobile și sentimentale*, ale unei lumi nu lipsite de convulsii, dar congruente și relativ stabile în pulsunile ei. Fapt paradoxal, după ce aceasta se prăbușește politic și instituțional, făcând loc statelor naționale, prezența ei eterică devine din ce în ce mai consistentă, impregnând și, într-un anume fel, modulând noile ritmuri de existență cotidiană a foștilor supuși chezaro-crăiești.

Identificăm patru nivele pe care se poate așeza terminologia care sugerează ori denumeste reminiscențe ale unei încă prezente ori – cel mai adesea, defuncte – realități imperiale:

1. Figura împăratului și a omniprezenței administrației imperiale, umbra tutelară a – inevitabil! – bătrânului Franz Joseph, identificat, așa cum o face și baronul von Trotta, eroul lui Joseph Roth, cu însuși imperiul.

2. Registrul eclectic și intens colorat pluriethnic, al numelor de familie.

3. Toponimia ce amintește realități habsburgice ușor databile și identificabile.

4. Termeni gastronomici, evocând savori culinare și potatorice ori parfumul unei mondenități acaparatoare.

Toate aceste nivele semantice și onomastice le-am regăsit în operele unor importanți scriitori ardeleni ori bănățeni, precum Liviu Rebreanu, Sorin Titel, Dominic Stanca, Livius Ciocârlie – o listă selectivă departe de a fi completă.

Observăm că există două registre de pătrundere și „înșurubare” în limbajul cotidian a terminologiei în discuție: unul oficial, conținând denumiri de funcții administrative, nume ori toponime exacte și altul colocvial, colportativ, prin care anumiți termeni se împământenesec în românește și devin ingredientele foarte aromate ale unui aluat lingvistic de esență central-europeană. Să le luăm pe rând.

Figura împăratului se leagă de o mitologie (inclusiv lingvistică) preponderent cazonă și, implicit, de mitul, abil întreținut, al infailibilității suveranului și a imperiului său. (Să ne amintim că, în clipa în care, pe câmpul de exerciții militare, locotenentul von Trotta vede picurând un firicel de sudoare de pe bărbia împăratului, realizează brusc că acesta, ca și imperiul său, au îmbătrânit și că urmează inexorabil declinul și moartea).

Într-un registru mai duios, de un comic subiacent, cam la fel stau lucrurile și în romanul *Clipa cea repede* a lui Sorin Titel, unde *văruțu' Ion*, soldat încazarmat la Seghedin, cugetă mahmur, cu un acut sentiment al datoriei, după o noapte de delicii erotice petrecute cu unguroaica nurlie, pe nume Erji:

Dă să se scoale în picioare și fie că l-a hurducat prea tare teleguța, fie că s-a-nvârtit lumea cu el, că repede a căzut în fund, lângă Erji. „Vezi tu, draga mea, zice, ce prost soldat sunt eu acum. Cu unu ca mine pierd ungerii toate războaiele și nu mi-i de alta, mi-i că se duce pe râpă imperiul ăsta a lui Franz Iosef”. „Că grija imperiului o am eu”, zice Erji. Se repede la el să-l mai îmbărbăteze, să-l facă să-i vină inima la loc, căci arăta tare întristat. Și când a văzut el așa o vâlvătaie, s-a ma încălzit și el, căci n-o fi fost de piatră. La început un picuț și după aceea din ce în ce mai tare (p. 39).

Există și un plan nostalgic fantast al prezenței împăratului, devenit în ambianță vieneză, interlocutor agreabil și preopinent pe teme artistice al pictorului Honoriu Dorel Rațiu, din romanul *Pasărea și umbra*:

Spre dimineată, umbrele întunericului începură să se destrame; o ceață ușoară se ridica deasupra boscheților și din umbră se desprinsese deodată, nu departe de banca lui, silueta ușor umezită de roua dimineții a statuii împăratului, a lui Franz Iosef, și iată că monarhul, coborând de pe soclu și sprijinindu-se în toiag, semănând cu oricare dintre bătrânii ce mișunau după-amiezile de duminică prin parcurile din Viena se apropie de banca unde stătea și suferea Honoriu Dorel. Se așeză lângă el bătrânește, plângându-se că-l dor încheieturile. „Ce părere ai, dragă domnule, de pictura de azi? spuse împăratul” (p. 255–256).

De aici înainte, discuția celor doi se transformă într-un dialog animat, suprarealist, despre pictura și inovațiile stilistice ale lui Picasso. Dincolo de aceste evocări duioase fanteziste, întâlnim și altele, ceva mai realiste, precum la Rebreanu (vezi Gheran 1986: 29), care, într-o scriere de tinerețe, vorbește despre moșneagul Codrea, ostaș chezarocrăiesc, ce *doisprezece ani a slujit pe împăratul ca toboșar (...)* A colindat câte țări și mări, s-a bătut cu burcușul și pământezul, odată a și fost prizărit printr-un picior.

În astfel de texte, terminologia administrativă sau cazonă de sorginte imperială este mereu prezentă. Cutare personaj din romanul *Ion*, țaran din Pripas, își povestește la orice chef, înflorindu-le copios, isprăvile săvârșite în războiul din Bosnia, la fel cum, în același spațiu, Macedon Cercetașu își însotește și el gesturile de comenzi militare, deprinse, desigur, în garnizoanele Imperiului: *Forverț, Simioane! Vaiter, Cosma!... vaiter, vaiter!...* (p. 16)

Întorși acasă, în satele lor ardelenesti ori bănățene, foștii soldați, acum redeveniți țărani, cuprinși de nostalgia „vietii de garnizon” ca de o pârgă a tinereții lor, vorbesc de *frai și țuhaus*, de împărat și de Maria Tereza (fapt curios, este complet absentă din aceste scrieri figura, atât de exploatată altminteri, a împărătesei Sissi), de cazarmele lor și *cartirurile* din Viena, Seghedin, Vârșeț sau Petrovaradin, ori despre comandantii lor, câte un Giuri, Ioșca, Ioța sau Kubicsek ori Ivo Filipovac. Sau despre memorabilul și excentricul Kicsi Iancsi, care îi muștruluiește pe recruți în inegalabilul esperanto central-european: *Ioi, Istenem, mein Got, tu soldat prost, Io băgat la tine la Țuhaus, ia, ia* (p. 193–194).

Autoritățile locale sunt *solgăbirăul, fișpanul* (celebrul baron brigand Nopcea, în nuvela lui Dominic Stanca), domnul *plocater* (adică avocat) Marcovinovici sau notarul

evreu Stoessel. Toți acești slujbași, mai înalți sau mai mărunți, ai statului au – și fac mereu paradă de el – un supradimensionat sentiment al onoarei și al datoriei către patrie și către „drăguțul de-mpărat”.

Rareori întâlnim sentimentul revoltei față de patria comună, precum cel exprimat, e adevărat într-o situație limită, de un personaj din romanul rebrenian *Pădurea spânzuraților*: *Noi n-avem patrie* – i se adresează fiului îndurerată și indignată de devoțiunea lui către ficțiunea legalistă, mama lui Apostol Bologa. *Mai bine s-o calce în picioare caii muscalilor*. Și cu toate acestea, un *zeitgeist* chezaro-crăiesc supraviețuiește încă disperiției de acum centenare a Imperiului acvilei cu două capete.

Fizionomia unui oraș ardelenesc sau bănățean are la scriitorii noștri trăsăturile nete, ușor recognoscibile ale Mittel-Europei habsburgice: plurietnicitate, multiculturalitate, poliglosie, sincretism și transmițeri culturale masive. În acest sens, ne propunem să examinăm, de pildă, onomastica unui oraș românesc interbelic sau imediat postbelic. Numele românești rămân, în general, solemne, latinizante: *Caius*, *Dezideriu*, *Coriolan*, *Honoriu*, *Veturia*, *Letiția*. Dar alături de ele apar *Frau Grette* și *Mimi Tante*, domnul *Folk* (căruia i se alătură femininul bănățenesc sui-generis, „doamna *Folkoane*”) *Lutz Schindler*, *Oscar Katona*, *Imre Kokabsa*, frații *Schulleri*, fierarul *Pocorny*, negustorul *Stanco*, sticlarul *Messner*, *Rusnak*, *Filtz*, papețarul *Moravetz*, pantofarul *Holzner*, *Deneș*, *Pollak* sau *Bella Krauser*, adică o întregă galerie onomastică central-europeană, în care nu ne este greu a bănui ascendența germană, evreiască, maghiară, cehă sau sârbă a protagoniștilor. Un creuzet onomastic tipic *K und K*.

La fel de eteroclită și colorată supranațional este și toponimia, reală în bună parte, dacă dăm credit amintirilor lui Livius Ciocârlie: Liceul Banația, Strada Mercy, Strada Eugen de Savoia, Cartierele Fabrik și Iozefin, Piața Kütl, Strada Lucacs, Strada Popovici, Strada Regina Maria, Strada Hochenberg, Strada Novac, Piața Huniade, Strada Lenau, Intreprinderea Phonix, Spitalul Dr. Kakuk etc., o miscelaneă toponimică în care mai toate națiile trăitoare în Banat se pot regăsi.

Ar fi interesant de știut și ce se mânca într-o casă central-europeană, impregnată de moda și gustul habsburgic, unde hainele se călcau cu *piglaisul*, dimineța se lua *frus-tucul*, *cafa* era desigur *șvarț* și se bea la *cafană*, precum la Viena, modista pentru pălării aducea modelele din același oraș, iar la radio, familia reunită asculta, duminica după-amiază, *Heidelberg-ul de altădată*.

Așadar – după Livius Ciocârlie – într-o familie onorabilă se mâncau de obicei: *marmorschnitte*, *paștetă de brânză* (neapărat cu ș!), *budincă de șpena* (și nu spanac!), *tortă* (niciodată tort!) *Torontaler*, *Pischinger Torta*, *bombe à la Mussolini*, *Rigo Iancsi*, *Doboș Torta*, *Flaișpita*, *Karamel Schnit*, *Pressburg* (sau *Pojony*) *chifli*, *pișcota Rotschild*, *Bișofsprot*, *Damencapriț*, *Ghizela Torta*, *ouă regale*, *cremeș*, *gura moșului*, *Micado Torta* (p. 175–176).

Se poate face chiar o schiță sociologică pe marginea acestor rețete, cum încercă, de altfel, s-o realizeze același autor:

Rețetele proveneau în primă instanță de la familia nemțești și ungurești, cu stagiul orășenesc mult mai îndelungat, cu studii în licee călugărești, seculare și cu frecvente sejururi vieneze sau chiar mai larg europenești. Pornite de la acest cerc de sus, mediate de cameriste și purtate de furnizori, au ajuns în cartierele noi, populate după întregire în majoritate de slujbași români. Pe parcurs, vocabularul se estropiase (p. 178).

Peisajul lingvistic și onomastic schițat de noi oferă doar o perspectivă panoramică, vag generalizatoare asupra unor reziduuri de realități sociolingvistice. Detaliile, diseminate în straturi foarte diverse, de profunzime, ale vieții unei provincii de margine a fostului imperiu, aduc cu adevărat culoarea și parfumul unor realități care, deși devnite caduce, se încăpățânează să nu moară.

Bibliografie

- Ciocârlie, Livius. 1988. *Clopotul scufundat*. București: Cartea Românească.
 Gheran, Niculae. 1986. *Tânărul Rebreanu*. București: Albatros.
 Rebreanu, Liviu. 1986. *Ion*. București: Cartea Românească.
 Rebreanu, Liviu. 1986. *Pădurea spânzuraților*. București: Cartea Românească.
 Stanca, Dominic. 1981. *Timp scufundat*. București: Editura Eminescu.
 Titel, Sorin. 1979. *Clipa cea repede*. București: Cartea Românească.
 Titel, Sorin. 1983. *Femeie, iată fiul tău*. București: Cartea Românească.
 Titel, Sorin. 1984. *Pasărea și umbra*. București: Editura Eminescu.